

Saša
Vuga

Steza do polnoči

Glas
Batistovec
Klofutar
Evgenija Laharnar
Stotnik
Johann
Oče
Sin
Čas: recimo danes

SIN: Govorim z nogami — hodim. Zmrzli sneg hrustlja, luna se razliva s hriba. Reko slutim, je ne vidim, gledam v tla. Nikjer nikogar, pod zemljo pa preveč. Hodim — prek ozar, so kot grobovi, ko jih za teden dni pokrije sneg. Govorim z nogami — zemlja spi. Ji ni do mojih vprašanj. Se ne pusti buditi. Ne odpira okna polnočnemu popotniku. Hodim v krogu — lisice so me naučile. Krog, spočetka tolikšen, da bi se ga ustrašil, se oži, stiska, dokler se ne izlije v nič. Takrat je polnoči, lisica gre drugam, ali pa spat. Potem se noč začne lomiti v drobne ure, tema ni več zares, bo kmalu zora z mlečnim madežem nad vzhodnimi gorami. Z nogami govorim — mojih stopinj še sneg ne zapisuje, zmrzel je, že skoraj led. Tudi odgovora ne bo, zakaj ga iščem, ko mi ga pa nihče ne more dati? Ne danes — ne nikdar? Povest je tolikanj preprosta, da me vsakič pahne v srh in v drhtenje. Kaj hočem prav-zaprav, čemu z nogami trkam, ponujam neme besedi? Na meni ni ne praška ne smeti ne pljunka — kvečjemu ostanek vrvice, ki se je preknje z mano usoda poigrala. Z menoj najmanj: čez druge hodim, rad bi jim povedal — kaj? Da nisem kriv? Vedo, *za kaj* so padli, nikoli pa ne bodo zvedeli *zakaj*. Matere jih hranijo samo še v srcu, v spominu že ne več. Ampak gospa, jaz nisem kriv! Resnično nisem kriv! Tudi moj oče ne — čeprav so vam prek njega postrelili sina! Kako naj vam vendar zaupam: Moja vest je čista! Nosim breme — ne moram ga nositi! Mar bi pomagalo, če bi zakričal sredi klarinetov na gasilski veselici: Jaz sem morilec! Moj oče je moril z menoj, zaradi mene ali kot vam drago? Bi mislili, da sem pol norec, pol igralec, bobnar bi me

stolkel z odra — imel bi prav. Hodim — govorim z nogami. Zemlja noče slišati. Pa naj bi me ljudje?

BATISTOVEC (*se češe z grebljico, ima prhljaj*).

GLAS (*nas ne zanima, kdo*).

GLAS: Prav, doktor Batistovec, ste napisali historijo tega kraja. Stran se niza k strani, zanimivost raste v zaokroženo podobo, zadaj je bibliografija, kakršne so redke v takih tiskih. Pismene izjave ste podprli z ustnimi, faksimilirali sovražnikove dokumente, dodali knjigi kar se da izčrpen zemljevid. Vse vprašljivosti ste pojasnili — torej sodite, da je preteklost te dežele kot na dlani?

BATISTOVEC: Vsekakor. Dela sem se lotil s tem namenom. Preveč so mi pri srcu ti ljudje, da bi se jih odkrižal s polovičarstvom. Nazadnje sem, kot pravimo, tudi »te zemlje sin«. Delal sem tri leta. Poudarjam: z natančnostjo, zavzeto.

GLAS: Bi, sodite, kdo drug lahko še kaj dodal? Mar bi povečevalno steklo še našlo podatek, ki ste ga vi, postavim, zmanjšali ali celo prezrli?

BATISTOVEC: Naj vam odgovorim s podobo: mar bo izkušen ribič zmanjšal okenca v mreži ali prezrl raztrgolino, pa odveslal v noč lovit? Ne, nič takega nisem počel.

GLAS: Pa vendar.

BATISTOVEC: Prosim.

GLAS: Sem prizadeto radoveden, ne zamerite.

BATISTOVEC: Povejte. Še to, preden bova šla naprej: moja naloga ni bila težavna. Nekaj sklepanj, pridnosti, listkovna metoda, spomin, odprt za kombinacije. In pa seveda temeljita vednost o dušah teh ljudi. Gre za dolino, ki jo seka reka in ograjujejo goré. Tu je bilo in bo, na veke, vse trdno, zakoličeno. Sem jasen?

GLAS: Prišel bi k stvari: tragedija pri Gorjupi bajti.

BATISTOVEC: Aha, petnajst mrličev.

GLAS: Šestnajst, bi rekel.

BATISTOVEC: Recimo, je pa le delno res. Ali natančno: petnajst jih je padlo, šestnajsti pa ne. Ker je ta smrt sprašljiva, sem jo označil z zvezdico in ji pod črto dal tri stavke pojasnila. Jih je komaj vredna.

GLAS: Katera smrt je — zunaj tistega, ki umre — kaj dosti bolj pomembna?

BATISTOVEC: Hoho, prijatelj! ... Kam bi prišli, če bi ob vsakem, ki je padel, napisali za malenkost več?

GLAS: Je pa vsak vendar imel svoj zadnji vzdih?

BATISTOVEC: Ljudje umirajo tudi brez vzdih.

GLAS: Je pa vsak vendar imel posebej svojo smrt?

BATISTOVEC: No da, no da. Seveda.

GLAS: In svojo mater. Vsaj mater — če že ne očeta.

BATISTOVEC: Ne vem, kam hočete. Ste pa gotovo kdaj bili na vojskni britofih? Iz prve, druge, iz vmesnih vojn? Trata, štirikotnik, božja njiva, med grobovi travica, recimo ji angleška. Na stebru bakla, orel, križ,

boginja zmage ali srp in kladivo, na ploščah pa ime, priimek, letnici in Slava jim! Se ne razumeva?

GLAS: Seveda se. Sem v zadregi. Imate prav.

BATISTOVEC: Ti letnici, ime, priimek, križ, ki gleda daleč čez pokopališki zid, no, recimo, to je zgodovina. Ne pozabite, se navsezadnje pogovarjava o zgodovini hribovske doline, ne o Termopilah, Mediteranu ali Stalingradu. Ne žalim, bom pa rekel: gre bolj za vaško kroniko. Nekoč so jih pisali župniki, dandanes mi. Vsem tem Seznamom duš in njihovih dejanj si upam reči zgodovina le tesno ob verzu Iz malega raste veliko.

GLAS: To ste lepo povedali . . . Pa vendar.

BATISTOVEC: Prosim?

GLAS: Ta bajta, ta Gorjupa — vam ne razmiga domišljije?

BATISTOVEC: Ah, dajte no! Preprost spopad patrolj. Zaseda s srečnim koncem.

GLAS: Za tistega, ki jo postavi.

BATISTOVEC: Menda, tako sem mislil. Niti vojaška ne, le komaj *komaj*. Bolj lovska inspiracija zdolgočasenega stotnika. Če je še živ, jih zdaj postavlja srnam, divjim prašičem, kaj vem, jelenom. Nisem lovec. Skratka — loterija s puško v roki. Če bo — zahvaljena, o Diana, ker je bilo. Če ne bo nič: Prijetno je bilo, napetost, ki blaži duha, krepčilni zrak nad snegom v mesečini, daleč zunaj kislih čumnat v vojašnici. Prideš, čakaš, streljaš!

GLAS: Tako, tako, da. Na zahodu nič novega.

BATISTOVEC: Da, Remarque. No, vidite.

GLAS: Mimo Gorjupe bajte je držala pot za hrano.

BATISTOVEC: Poglavitna pot za hrano. Brez nje bi se bolnišnica v Žvanutih zahirala že v pičlem tednu.

GLAS: Ampak tam mimo je popotovala tudi kar se da zaupna pošta?

BATISTOVEC: Je, tiste poti niso odkrili leto in tri mesece.

GLAS: Kako ste tolikanj natančno določili čas?

BATISTOVEC: Preprosto — novembra so vojaki nagnali gospodarja in družino, tragedija pa se je primerila v naslednjem februarju. Kdorkoli je prišel, je sédel zad za mizo, se oddahnil. Polknice so v vetru ropotale daleč gor v travnike.

GLAS: Dokler jih ni iztrgalo.

BATISTOVEC: Da, šipe so popokale, kot pač v hišah, kjer so doma samo strahovi. Miza, postelje, to je ostalo. Ura na češarek. Kropilček z oljčno vejico na steni. Predpasnik na žeblju — so ga pa molji snedli.

GLAS: Zakaj so gospodarja izselili?

BATISTOVEC: Ne vem. Tudi pomembno ni.

GLAS: Pomembnih je petnajst mrličev pred Gorjupo bajto.

BATISTOVEC: Šestnajst, smo rekli.

GLAS: Smo, pa ste mi razložili, da je šestnajsti kot navržen in kakor da ne sodi zraven.

BATISTOVEC: Veste, bo držalo.

GLAS: Mar niso poti pravili Železna pot?

BATISTOVEC: So. Vse, kar je količkaj pomembno, se v vojsknem času oznaménuje z železnim. Po tistem kolovozu, ste nemara zasledili v moji knjigi, so prepeljali marsikaj pomembnih mož, in to celo od nas v tujino ali od zunaj k nam.

GLAS: Po vsem povedanem, vojašnica ni vedela za kolovoz?

BATISTOVEC: Ne vem, da bi izvedela.

GLAS: So vsaj sumíli?

BATISTOVEC: Ne vem, da bi se kaj posebno onegavili okrog Gorjupe bajte. Pozornost in cevi so ven in ven obračali v hrib. Od tam se jim je včasih zaletelo čez betice. Od bajte ne. Tam ni smelo počiti, niti iz revolverja!

GLAS: V zimski mesečini so tam mimo kurirji celo vriskali.

BATISTOVEC: No, vidite, se vse ujema.

GLAS: Ampak zakaj so gospodarja izselili? In družino?

BATISTOVEC: Ne vem, menda se je pred vojno izkazal za uspešnega sodelavca Čitalnice.

GLAS: Bi, mislite, dekan kaj več povedal?

BATISTOVEC: Ve manj kot jaz. Je tudi star in gluhi. Dekanov vojskni dnevnik sem do zadnje vejice porabil v knjigi. Ga niste srečali v opombah?

GLAS: Sem. Kaj pa šestnajsti med mrličí?

BATISTOVEC: Saj pravim — zvezdica, pod črto pa ime, priimek, in kar zraven sodi.

GLAS: Je ležal med mrličí?

BATISTOVEC: Ležal, pod jablano, v snegu. Tri dni. Potlej so jih pokopali. Ne ve se, kam. Doslej še ni nobeno ralo vzdignilo kosti iz zemlje. In tudi dvomim, da jih bo: je plugov tod iz dneva v dan vse manj, ljudje odhajajo.

GLAS: Jih je pripeljal, so ga pripeljali?

BATISTOVEC: Vemo samo, da so ga videli v lisicah.

GLAS: Da ni prav on izdal?

BATISTOVEC: Ne! Ponavljam: kolovoza ob Gorjupi bajti ni nihče izdal. Pod temi hribi smo imeli pet izdajstev, eno sem po vojni sam odkril. Ko mi je potlej iz arhiva naša policija prepustila sovražnikov dokumentarij, sem z zadoščenjem ugotovil, da ne držim v rokah nič novega in le, če hočete, dokaz o tem, da smo se sproti prav o vsem natanko poučili.

GLAS: Kdo pri sovražniku je pisal v te dokumente?

BATISTOVEC: Podčastnik, stotnikova desna roka. Dobesedno — stotnik je roko pozabil v Ukrajini.

GLAS: Podčastnik je pomagal tudi pri Gorjupi bajti?

BATISTOVEC: Menda! V vsem. Ta je samo na pol odnesel kožo: so mu letala s strojnico razparala vagon. Naslednji dan so ga iz lazareta spravili v krsto, adresirali naprej — domov.

GLAS: Opoldne po tragediji pri Gorjupi bajti mu je stotnik od navdušenja zapisal sedem dni nagradnega dopusta?

BATISTOVEC: Čistega dopusta, štiri pa za pot. In enega za morebitne sitnosti na poti. Slabe zveze, alarmi in tako naprej.

GLAS: Ta podčastnik, pravite, je bil zverina.

BATISTOVEC: Da, mladič. Stotnik se je z leti že izstrelil. Utrujen, strez-njen človek.

GLAS: In kam so tretji dan zagrebli trupla?

BATISTOVEC: Saj sem zapisal: na streljaj okrog Gorjupe bajte. Če bi jih kam drugam, bi domačini vedeli povedati. Ponoči je zametlo, debel sneg, žival in človek sta se stisnila v jazbino, spomladi pa čez vse zacvêtejo trobentice. Tudi iskal jih ni, kolikor vem, nihče.

GLAS: Pa vas šestnajsti pri Gorjupi bajti ne navdaja, naj tako povem, vsaj z — radovednostjo?

BATISTOVEC: Ne. Je shranjen v predal.

GLAS: Kot ključ, ki nikamor ne odklenejo?

BATISTOVEC: Kot star, povsem neraben ključ.

SIN: Hodim. Mesečina pred menoj je hribu ogrnila pleča s plaščem iz srebra. Poslednji mrazi se klatijo z melišč. Še ducat polnoči, kaj vem, pa bo pomlad. Ne upam v hišo — ni me strah. Zdaj je ostalo od ostankov le še nekaj sten in streha. Se je udrla v kamre. Kolovoza mimo jablane nihče več ne izrablja — še jaz le kdaj. Takrat je, se spominjam, od hiše kraj poti poganjala nekakšna živa meja, na pol obrezano grmičevje. Potlej se je z leti razdivjala, posahnila. Pa če bi oče vstal tam daleč s polja, črna pika? Bi si prek mrzlega snega prišla naproti? Bi me spoznal? Uganil? Mar bi mi sploh pogledal pod oči? Takrat sem bil otrok v kapici in s suktno do kolen. Urezala mi jo je teta, potem ko nama je umrla mama. Oče mi je v levi žep dajal orehe — še zdaj me spremlja eden, kamor grem. Mar bi zaterjal, naj oznanim, kako se je primerilo? Vprašal bi ga: Saj si plačal, oče! Bi mi prav gotovo odgovoril: Za kaj pa je plačalo tistih petnajst? Bi mu rekel: Saj sem jaz grešil! Bi me pogledal: Dragocen si, sin, če jih je petnajst moralo umreti zate! Šestnajst, oče! Jaz sem tebi oče, me ne šteje! Naj to povem ljudem? Samo nasméhnili bi se, celo imena mu ne bi odtolkli s spomenika. Se pogovarjam z zemljo. Hodim — in molčim.

KLOFUTAR (*mirno gleda mimo, daleč*).

GLAS (*lahko je prejšnji, lahko pa tudi ne*).

GLAS: Tovariš Klofutar, vi ste poveljnik tukajšnje miličniške postaje. Ste domačin?

KLOFUTAR: Jah, pravzaprav hribovec.

GLAS: Saj todle ni morja!

KLOFUTAR: Že res, smo sredi hribov. Moj rod pa je natanko s hribov. Pomnim, sem gledal kot otrok, kako se je megla valila po dolini. Kot bela povodenj! Sedeli smo na hišnem pragu. Na nas je žgalo sonce, spodaj, kot sem rekel, pa se je gatilo od megle. Kdor je pod hribom, pravi tistemu, ki je na hribu, hribovec.

GLAS: Mi ne zamerite — vaš priimek je nekam nevsakdanji?

KLOFUTAR: Tod res, na Gorenjskem nas je pa precej.

GLAS: So vaši predniki prišli z Gorenjskega?

KLOFUTAR: Ne, ne. Eden od dedov, kaj vem kdo, je bil orjak. Imel je dlan kot metla. Enkrat je na semnju hudo pobožal beneškega trgovca. Zaradi tistega deda so hiši rekli pri Klofutarju. Ko so — pod Marijo Terezijo — popisovali, so nam tako zapisali priimek.

GLAS: Imate kaj šol?

KLOFUTAR: Pol gimnazije in nekaj tečajev.

GLAS: Kar precej.

KLOFUTAR: To pravite vi, ki jih imate vse!

GLAS: Ste od začetka partizanili?

KLOFUTAR: O da, menda. Veste, ta Klofutar mi včasih kar na živce skoči. Poklic, ki ga opravljam, pa ta priimek, saj razumete. Ampak odkrižaj se nosu, ki ti ga je enkrat za zmeraj mama dala! Ne gre. Sem poskusil. Ne gre.

GLAS: Prav nič klofutarskega ni na vas.

KLOFUTAR: Jah, to pravite vi.

GLAS: Nežne roke imate in, bom kar povedal, dobre oči. Ste partizanili ves čas v domačih krajih?

KLOFUTAR: Jah, bi rekel. Skozi. Odtod do Trsta. In potlej, žal, nazaj. Bili smo mladi, zdaj, pogledjte nad uho, sivina.

GLAS: Torej do dobrega poznate domačine.

KLOFUTAR: Menda, sodi v poklic. Tako rekoč v dolžnost.

GLAS: Kakšni so tod ljudje?

KLOFUTAR: Dobri, dobri. Tu in tam se kar zjelim!

GLAS: Zakaj, mar ni vse v redu?

KLOFUTAR: Saj prav zato! Me grize. Mi je, ko da sem zajedavec, prisklednik. Dobivam plačo — kuverto sukam po rokah in rečem: Koliko bi moral oče nagarati, da bi prišel do vseh teh soldov? Pa smo imeli čedno kmetijo. Visoko gôri sicer, ampak čedno, na planem. Smreke okoli in okoli. Hočem reči: prejemam plačo, dela pa nobenega.

GLAS: Povsem nobenega?

KLOFUTAR: Tu pa tam se kdo napije, si natrga hlače ob plotovih, napravimo zapisnik. Ko sem nastopil službo, sem do vejice natanko preštudiral Uvod v kriminalistiko: pojem, zgodovina, metodika, identifikacija, registracija, psihologija poizvedbe, tehnika zasliševanja. In tako naprej. No, zdaj pa balincamo in obrezujemo po vrtu.

GLAS: Tako je prav.

KLOFUTAR: Nisem rekel, da je tako narobe.

GLAS: Ampak predlanskim ste imeli utopljenko? Potegnili ste jo pod Gorjupo bajto.

KLOFUTAR: So jo. Me ni bilo zraven. Prosil sem preiskovalnega sodnika, naj me ne bo zraven. So opravili drugi. Zapisnik, podatke in vse. Me ni bilo zraven. Da, ena utopljenka. Če bi prek doline tekla proga, bi skočila pa pod vlak.

GLAS: Kaj je takšnega bilo okrog Gorjupe bajte?

KLOFUTAR: Tista tragedija, petnajst mrtvih. Zato ste tu, ste rekli. Zasedo so postavili, v snegu, v mesečini.

GLAS: Pa menda ne straši tam okrog?

KLOFUTAR: Kot koga . . . Tega nisem rekel. Ne straši.

GLAS: Prej ste poudarili, da ljudi tod povsem poznate?

KLOFUTAR: Menda, sem rekel.

GLAS: Ste tudi rekli, da so dobri. Da ni dela. Da je red.

KLOFUTAR: Od vojne sem je tod prav mirno, da.

GLAS: So tod ljudje pobožni?

KLOFUTAR: Do pravšnje mere, čez pa ne. Hribovci se z bogom pogovarjajo po hribovsko, naravnost iz oči v oči. Pač, imeli smo tercijsko: vsak petek se ji je prikazal sv. Avguštin. Na lepem pa je Avguštin povsem nenapovedano zamenjal sv. Mihael v rdečih pumparicah in z bandercem v pesteh. To jo je zmedlo, zdravnik jo je poslal v norišnico.

GLAS: Pa dekan, kako je bil med vojno?

KLOFUTAR: Povsod v knjigah piše, kako ves čas nam je duhovščina stala na Primorskem blizu. Ni razloga, da bi kaj dodal. Če primerjam, kaj se je dogajalo drugod! Tod je ljudstvo res bilo kot eden.

GLAS: Torej zares fronta.

KLOFUTAR: Da, osvobodilna.

GLAS: Zakaj pa ste prosili preiskovalnega sodnika, naj z drugim gre na polje pod Gorjupo bajto, k utopljenki?

KLOFUTAR: Od vojnih dni me ni bilo več tja.

GLAS: Zakaj se izogibate Gorjupe bajte? Zakaj vam ni, da bi še kdaj stopili tja?

KLOFUTAR: Bil sem šestnajsti.

GLAS: Kako ste rekli?

KLOFUTAR: Sem na glas povedal: šestnajsti sem bil.

GLAS: . . . Ste jih poznali vse?

KLOFUTAR: Razen mlade ženske, študentke medicine. Je prišla naravnost iz Ljubljane past pri nas. Padla je na poti, tako rekoč ne v partizanih, če naj bom birokratsko dlakocepen. Za vratom je nosila verižico na dvojni križ. Če se je zasmejala, je zadišalo po pomladi. Sem vedel za ime, sem ga pozabil. Dvajset let, bi rekel. Je ni več. Zlata punca.

GLAS: Ste šli v skupini, sami ali v dveh?

KLOFUTAR: Jaz sem s pošto hitel sem. Še malo, vam povem, devetnajst metrov, pa bi jim stekel skoz rafal!

GLAS: Natančna številka! . . . Kdaj ste jo izmerili?

KLOFUTAR: Jaz nikdar, moj pomočnik. Sem ga prosil, ko so šli zaradi utopljenke. Naročil sem: Potegni meter od kamna na ovinku do jablane ob kolovozu.

GLAS: Se pravi — pri tistem kamnu na ovinku ste se obrnili?

KLOFUTAR: Da, menda. Kdor rine sam po snegu v mesečini, je oster in napet kakor lisica. Več jih je, so večja čreda. Sem hotel reči: kakor ovce, brez previdnosti, pa je nesreča tu.

GLAS: So streljali za vami?

KLOFUTAR: Niso. Tudi vem zakaj.

GLAS: Zakaj?

KLOFUTAR: Niso vedeli, da sem to noč poslednji. S strelji v tri dni bi se jim plen razmigel. Pa so molčali.

GLAS: Ste se vrnili, od koder ste bili prišli?

KLOFUTAR: Ne. Sem vendar nosil pošto! Pobrisal sem jo, skočil v reko, jo preplaval, je bilo vse v redu.

GLAS: Reke v hribih režejo pozimi huje kakor nož!

KLOFUTAR: Da, ampak sem nosil pošto.

GLAS: Nobene pljučnice, nič revmatizma?

KLOFUTAR: Nič. Bil sem mlad. Veste, spustil bi se tudi v kotel z vrelim oljem, samo da bi hudiče namlatili, jih pregnali, od koder so nekoč prišli. Kdor ne ve, kaj je svoboda, oziroma: kako ti je, kadar je ni, ne bo razumel. Moj oče je umrl leto pred začetkom vojne. Mama naju je zbudila z bratom. Da naju oče kliče. Šla sva v kamro, je gorela sveča. Naju je pogledal, solze so mu stekle čez obraz. Naju je prijel za roke, rekel: Fanta, ne zamerita, ker smo vas rodili v sužnost, fanta, oprostita. Zjutraj je umrl. No, tako je bilo. Svoboda, smo rekli. Kdor je ne pogreša kakor slepec dneva, je tudi ceni ne. Steklo je potlej dosti krvi, vsega hudega preveč smo doživeli — ampak danes je tu, svoboda, za tiste, ki so je vredni, in tudi za vse. Kje sva že ostala?

GLAS: Pri Gorjupi bajti. Zakaj ste se premislili?

KLOFUTAR: Hudiča vendar, ker sem videl vse! Sem se obrnil, jo pobrisal, vam povem, da nikdar več tako!

GLAS: Ste rekli, da ste videli?

KLOFUTAR: Videl. Kri in gaz in vse. Kri ni bila rdeča. Nekam črna, nekam rumena, zaradi lune. Po obliki pack v snegu sem takoj uganil, kaj je tam.

GLAS: Zakaj pa drugi niso opazili?

KLOFUTAR: Ne vem. Govorim samo za sebe. Bi rekel, prvič: če greš sam, imaš oči povsod. Če jih gre več, se vsi zanašajo na drugega. Se pravi: nihče ne vidi nič! Sem jasen?

GLAS: Ste. In drugič?

KLOFUTAR: Drugič — bil sem hribovec, tistih petnajst pa ne. Hribovec, če se mudi, ne bo po stezah v serpentinah hitel s hriba, ampak se bo zapodil naravnost s senožeti dol. Naravnost dol pomeni: čez drn, čez strn, skozi grapo in gozd. To me je rešilo. Veste, nisem prišel po kolovozu, ampak na kolovoz! Pri tistem kamnu, na ovinku. S polja. Na kolovoz! Tako sem videl v sence zad za hišo, pri priči uganil vse. Naprej sem pa povedal.

GLAS: Premislite, potem povejte: vas je kdo izdal?

KLOFUTAR: Ni kaj razmišljati — nihče!

GLAS: Še to povejte: vam je kdo očital?

KLOFUTAR: Ker sem ostal živ?

GLAS: Da.

KLOFUTAR: Ne.

GLAS: Šestnajsti ste bili?

KLOFUTAR: Šestnajsti. To so mi povedali potem. Veste, so različni naši hodili v nočeh tam mimo. Ni zmeraj vsak vedel za vse.

GLAS: Prej ste rekli, da ste vse poznali.

KLOFUTAR: Poznal že! Vedel zanje, da tisto noč hité vzdolž Gorjupe bajte, tega pa ne. O mraku se je vsak od nas razpasel po različnih opravilih.

GLAS: Ampak po eni poti?

KLOFUTAR: Mimo Gorjupe bajte, da, tako nekako.

GLAS: Zakaj ste rekli — petnajst?

KLOFUTAR: Ker so mi rekli, da sem bil šestnajsti.

GLAS: Šestnajsti živi. Mrtvi šestnajsti je pa ležal v snegu. Ko da jim ga je kdo podtaknil — namesto vas.

KLOFUTAR: Da, vem. Počakajte! Je majhen razloček: petnajst jih je padlo, šestnajstega so pa ubili.

GLAS: Ne razumem.

KLOFUTAR: Kako naj rečem, petnajst so jih ustrelili, šestnajstega pa so pripeljali s sabo in ga tam ubili. Jetnika, razumete? Partizana. So večkrat delali tako.

GLAS: Pravite, da ni bilo izdaje?

KLOFUTAR: Ni.

GLAS: Je ta ubiti, ta šestnajsti vedel za Gorjupo bajto?

KLOFUTAR: Menda, vedel . . . Mislim, da je vedel. Saj smo za pot tam mimo vedeli vsi. Kako ne bi vedel!

GLAS: Vsi — kdo?

KLOFUTAR: Vsi pač, ki smo po njej hodili!

GLAS: Je tudi vedel za pomembnost te poti?

KLOFUTAR: Jah, težko je reči . . . Menda, vedel. Veste, je preveč let mimo, je tudi tolikanj vsega bilo.

GLAS: In od takrat vas ni bilo več tja?

KLOFUTAR: Nikoli več. Me tudi več ne bo.

GLAS: Vas ne zanima, kako je danes tam?

KLOFUTAR: Me. Pa vzamem daljnogled in stopim k oknu. Se v jasnem prav razločno vidi. Ni kaj videti. Vse opuščeno, razpokani zidovi, plevel, pa kakšen ribič, s trnkom, pa včasih kak zaljubljen par, ki se drži, ko da ne bo nikoli več šel nárazen. No, tako približno.

GLAS: Da. Pravite: Ni bilo izdaje?

KLOFUTAR: Ne. So malo poiskali, odnehali. Mar niste brali knjige? Je natanko vse popisano. Sem od začetka partizanil tod, sem pa šele iz knjige zvedel, kaj se je vsega primerilo okoli mene. Je niste brali?

GLAS: Prav zato sprašujem. Povejte vendar, šestnajsti: kdo je ubil šestnajstega?

KLOFUTAR: Tega zasliševanja bo dovolj. Na zdravje.

SIN: Hodim. Hodim hojo v krogu. Sneg je kot posut s prstani na kamen — perla in zlato. Stvari so jasne ko ta noč, ki čezno popotuje mesec. Bi kaj odkril, če bi odkril karkoli? Vse vem — in mrtvi vejo več kot vse, vsaj eden kraj petnajstih. Drugi so spokojni, ta nemara ne. Ga čutim, ker se je zapustil vame, sina. Po vseh postavah sem nazadnje on. Podaljšek nekega življenja. Kri, ki dela rod. Naj se pozabim v jutrišnje večere, ko pa mi niti mrtvi, živi še najmanj, ne prizadevajo tegob? Še moja vest se včasih čudi — upira hojam skozi noč, prek polj okrog Gorjupe bajte. Računi ko da so zravnani z zemljo, gomil nikoli ni bilo, v jesenskih dneh se zlije sèm največ dežja, sivine in vetrov, tu tke puščoba najbolj prhko pajčevino. Če me ne ženeta ne nič in ne nihče, kaj delam tod? Se iščem — njega, rad me je imel, tako zelo, da je pozabil name? Ampak ostal sem, jaz sem tu. Verige čustev včasih bolj držijo kot rjasti okovi grajskih ječ. Kdor bo heroj in če ni bog, naj pohiti — ko pridejo otroci, je junaštev konec. So mehki, te zmehkužijo. Naj nosim greh, če ga pa ni? Po vseh bridkostih ostane le ljubezen — kako naj jo ponudim mrtvem, ki jaha prek mračin na črnem konju, svoboden kot nikdar? Vlečem nôge, hodim, sneg hrustlja.

EVGENIJA LAHARNAR (*dobro, staro, neugaslo ognjišče*).

GLAS (*lahko sta prejšnja, lahko pa tudi ne*).

GLAS: Tovarišica Laharnar ...

EVGENIJA: Da, Evgenija!

GLAS: Evgenija?

EVGENIJA: Starši berači niso imeli drugega, pa so nam, otrokom, dajali kraljevska imena. Je od lakote in od vsega zmrznil v kotu kože kak Franc Jožef — jah, sta se občina in župnik potrudila, da ne bi po nemarnem šlo cesarsko ime v nič. Razumete? Naš sosed, cestar, je enkrat na teden namlatil Viktorja Emanuela po záplatah na riti. Je tepel sina — se mu je roka zvečala tja v Rim! Zaradi revščine so nam obešali poldrugi žarek iz cesarske gloriije — zaradi revščine so potlej topli v nas kraljice in princeze, mislim. Kaj se ve! Bridka leta. Sem gledala očeta, mater pod oči — dandanes komaj še poznamo besedico obup! Besedico, sem rekla.

GLAS: Se pravi, da vam ni slabo?

EVGENIJA: Meni je, tovariš, imenitno! Časopis imam, pravšnja očala, prt na mizi, zmeraj dosti kruha, mleka in mesa, in tudi v kino grem enkrat na teden. Sem stara, ampak kakor pravijo pri nas: sem od hudiča! Se ne pustim ne žalosti in ne boleznim. Sem tudi malo trmasta. Trma je bila v družini. Jaz kar vrata zaloputnem, rečem: Me ne boš! Pa me ne.

GLAS: Vi ste poslednji svojega rodu?

EVGENIJA: Ne, za mano je še fant!

GLAS: Mislim — edino živa od otrok, od generacije bratov, sester ... Fant je bratov?

EVGENIJA: Pol bratov, pol pa moj. Skoraj ves moj! Je bil sirota. Mamo mu je zalomila jetika, očeta vojna. Sem dala roko fantu čez lase, sem rekla: Nič ne jokaj, pob, sem jaz tu.

GLAS: Koliko vas je bilo v družini?

EVGENIJA: Prvi brat je umrl, drugi brat je umrl, ta je bil Evgenij. Jaz sem tretja, sem prevzela Evgenijevo ime. Tretji brat ni umrl, peta je bila pa sestra.

GLAS: Vi se niste poročili.

EVGENIJA: Nak.

GLAS: Zakaj?

EVGENIJA: Moja stvar.

GLAS: Kakšna je bila bratova žena?

EVGENIJA: Prosojna, si ji skozi videl, do srca. Dobra.

GLAS: Sta se razumeli?

EVGENIJA: Ojej, sva. Mi je v rokah umrla. Je jokala, pri postelji je jokal fant, za oknom je pa jokal brat. Škripal je z zobmi, da bi ustavil solze. Jih ni. Jesenski dan, vam rečem, zunaj dež in prvi mraz. In megla vrh dreves. Pa tisti dim z ognjišč, ki gre med hišami, pri tleh, in se navzame vonja po hlevu in živini.

GLAS: Ga poznam.

EVGENIJA: Če je v hiši blagoslov, je takle dim prijeten. Pa dvakrat žalosten, če ti nesreča trka v šipo. No, pokopali smo jo. Med grobovi smo tiščali za dežnik. Klavrno, če daješ mlado mater v jamo. Zato sem rekla, da je fant ves moj. Ga ni lepo pogledati?

GLAS: Je.

EVGENIJA: Bo inženir za hiše in mostove, veste. Skoz izpite gre ko topel nož skozi maslo.

GLAS: Vem.

EVGENIJA: Prav, da veste. Prihaja včasih ob sobotah, mu rečem: V družbo pojdi, k puncam, plesat! On pa v kamri in pri knjigah. Pa ljubezen, sem vprašala. No jah, no jah. Si si izbral kaj čednega? No, jah. Ne vidim te z dekleti. Me je pogledal, rekel: Kaj se ve, teta, kako je tam v Ljubljani, kaj se ve! Sem rekla: Kaj se ve pomeni dosti ali nič! Si moder, čas ti dam do Jezusovih let — pa niti dneva več! Vidite, tako se meniva. Se imava rada. Bom kar povedala: zaradi njega se tako držim. Nekoč sem mu bila potrebna, da sem ga spravila do pameti in kruha, zdaj me pa drži pokonci, ko ga gledam. Jah, prav zadovoljna sem, no!

GLAS: Tista slika tam — je to vaš brat?

EVGENIJA: On. Mu ni podoben?

GLAS: Je. Kje je padel?

EVGENIJA: Spodaj, med reko in Gorjupo bajto. Vam niso rekli? Jih je šestnajst ležalo v snegu, je sijala luna. Smo zvedeli šele čez sedem dni. Če ne, bi ga že šla kako ukrast in spravit v krsto.

GLAS: Bi vas pustili blizu?

EVGENIJA: Nikogar ni bilo! Le strah je stražil trupla.

GLAS: Če ni bilo ljudi h Gorjupi bajti, kako vedo, da jih je padlo šestnajst?

EVGENIJA: Se zmeraj vse izve.

GLAS: So jih pa vendar pokopali . . . ?

EVGENIJA: Da, vojaki, tretji dan ponoči.

GLAS: Ste torej zvedeli šele čez teden dni?

EVGENIJA: Sem rekla: vojna, zima, noč. Ob takem se kristjan drži ognjišča. Kdor stegne nos čez prag, mu zmrzne.

GLAS: Je večkrat pokalo v noč?

EVGENIJA: Prevečkrat. Še na moji bajti se poznajo luknje.

GLAS: Kaj se je najhujšega primerilo v vojsknihi letih? Mislim — v vasi in okoli nje? Prav, Gorjupa bajta, še kaj?

EVGENIJA: Tam zgoraj, na ovinku, tista smreka, jo vidite? Je kovačev fant prišel v vas, ga je zadelo, je klical mamo. Namesto mame je prišel podoficir.

GLAS: Pa ga je mama slišala?

EVGENIJA: Slišala. Se pravi — soseda jo je šla poklicat. Je pa bila počasna, podoficir bolj hiter, je kmalu počilo. Srečala sta se, nazaj grede je še imel revolver v roki. Pri fantu niso delali težav, celo na parah smo ga imeli, v domači hiši, še jaz sem ga pomagala umiti, preobleči. Žalosti nakljub smo ga lepo shranili v zemljo.

GLAS: Kakšen je bil videti podčastnik?

EVGENIJA: Kakšen? Avstrijec, Johann, kar prijazen, se je rad smejal. Mlad, ostrižen zadaj kakor ministrantje, tudi žogo je z vojaki brcal, pred šolo, na dvorišču.

GLAS: Ste znali kaj jezika?

EVGENIJA: Sem se ga navzela, med prvo vojno, ko smo otroci cukali vojake za hlače, naj nam dajo kos komisa.

GLAS: Se bom vrnil k bratu — je bil dolgo partizan?

EVGENIJA: Jah, zgodaj je začel, pri začetku. Sem mu rekla: Bolj počasi, imaš otroka! Je pokazal na podobice v kotu: Bodo namesto nas svetniki poprijeli? Nihče ti nič nikdar ne da zastonj. Še župniku se moraš prej spovedati, če hočeš hostijo. Je rinil v noč, in se ponoči vračal. Od povsod je fantu nosil zdaj orehe, jutri lešnike. Je pravil, da je oreh hkrati hrana in zdravilo. Otrok jih je rad jedel, s kruhom . . . Veste, brat je bil hud Slovenec.

GLAS: Vem. Ste vi med vojno vedeli za pot vzdolž Gorjupe bajte?

EVGENIJA: Ne.

GLAS: Je nemara vedel zanjo kdo drug?

EVGENIJA: Bi rekla, da le tisti, ki je tamle hodil.

GLAS: So vaščani res bili tako enotni, vsi tako za nas?

EVGENIJA: Se samo po sebi razume.

GLAS: Torej nima pri Gorjupi bajti izdajalec prsta vmes?

EVGENIJA: Oh, dajte no! Bi se zamešal kot šivanka v seno — bi ga v poldrugi uri poiskali! Ne.

GLAS: Ampak izdajstva so bila.

EVGENIJA: Pa ne v naši vasi.

GLAS: Jih je Batistovec omenil v knjigi.

EVGENIJA: Sem jo prebrala. Je kje omenil nas?

GLAS: Ni.

EVGENIJA: No, vidite. Tu so samo poštene hišne številke.

GLAS: Ampak vašega brata niso odstrelili ko drugih petnajst. Je bil drugače ubit. Pravijo — da nekako navržen.

EVGENIJA: Menda. Takrat ni bil več partizan.

GLAS: Kaj pa?

EVGENIJA: Ujetnik. So ga imeli v šoli, je tam bila vojašnica. Globoko v kletih. Še zdaj se vidi, kam je bil privezan k steni. Veste, je moral biti šarža. Je dosti vedel, pa mi nikoli nič povedal. Roko na srce — nismo zaspana družina. Odprte glave! Poglejte fanta, kam bo še prišel. Take zvežejo na trojni voz, jih drže pod dvojno stražo.

GLAS: Koliko so ga imeli v kletih?

EVGENIJA: Tri dni. Potlej je prišel Avstrijec Johann, je dolgo trkal, sva že spala. Da bo vzel otroka, je rekel. To misli on, sem rekla, jaz drugače! Lahko naju pobije, otroka pa ne dam. Je rekel: Me pošilja oče, vaš brat. Bi rad otroka videl, bi se rad poslovil. Sem rekla: Grem še jaz. Ne, samo otrok. Bodite človek, je rekel, ne počenjajte težav, boste le brata prizadeli.

GLAS: Ste mu otroka dali?

EVGENIJA: Sem. Sem ga oblekla v zakmašni gvant, mu v vsak žepek potisnila dve škatli cigaret, pokrižala, Johann ga je zgrabil za peščico — in ga odpeljal, po klancu dol.

GLAS: Koliko je bil fantek star?

EVGENIJA: Koliko . . . Štiri leta. Sta šla, Avstrijec in otrok, sem čelo prislonila k oknu, gledala, po licu so mi tekle solze.

GLAS: Zakaj ga je odpeljal?

EVGENIJA: Bratova poslednja želja, so mu jo izpolnili. Tisti hauptman brez roke ni bil neroden človek. Tudi sam je imel otroke.

GLAS: Da . . . Kdaj se je fantek vrnil?

EVGENIJA: Naslednji dan, dopoldne, proti deseti.

GLAS: Ga je pripeljal Johann?

EVGENIJA: Johann. Pa ne v hišo, se je obrnil kar pod latnikom, je fantek sam odprl v kuhinjo. Je komaj zmogel kljuko, ves prestrašen. Oče mu je v žepu pustil cigarete in mu dal še dva oreha. Kje ju je dobil tam spodaj v kleti? Ne vem.

GLAS: Kakšen je bil fantek po vrnitvi?

EVGENIJA: Nič, v redu, premražen.

GLAS: In prestrašen?

EVGENIJA: Sem rekla, da. Od takrat se je samo na vsake kvatre zasmel. Sem se pa jaz zato smejala, da se mi fantek ne bi skvaril.

GLAS: Je kdaj začutil kaj posledic?

EVGENIJA: Ne. Jo je popihal skozi vse razrede, odličnjak. Pa samotar. Mehak, prijazen, pa se le sam počuti dobro. Ponoči včasih, na počitnicah, se vzdigne od številc in knjig, zleze v plašč, gre nad vasjo,

v ovinku, po kolovozu vzdolž Gorjupe bajte, k reki, v prod in k vrbam pa prek travnikov nazaj. Na zrak, mi zjutraj reče, potlej bolje spi. A boste kavo?

GLAS: Ne, hvala. Kako jim je vaš brat padel v pest?

EVGENIJA: Vam nisem razložila?

GLAS: Ne.

EVGENIJA: Sin ga je izdal.

GLAS: Kaj?

EVGENIJA: Brat je prišel ponoči, tam skozi, od vrtnne strani. Premočen, sestradan. Sem ga slekla, je sedel pri ognju, sina pestoval, z desno držal žlico. Sem zagrnila okno, ugasila petrolejko. Kako sta se smejala, kako hihitala! Mu je zaspal v naročju, ga ni hotel odložiti. Ko je še sam zadremal, sem ga vzela. Odšel je kakor po navadi, na podstrešje, tja sem mu postiljala, na tla, za stare jerbace in kramo. Zjutraj je zaspal, se mu kako drugače ni mudilo — ga ni bilo s stopnic. No, pa je prišel Avstrijec Johann in vojaki.

GLAS: So vdrlí?

EVGENIJA: Ne, ne, prišli so mimo hiše. Fantek je pod latnikom delal sneženega moža. Avstrijec je pozdravil: Živio, priden, si lepo naredil! S tem živio je tako rekoč vzel očeta sinu. Ali me poslušate?

GLAS: Povejte.

EVGENIJA: Nič. Žalostno. Pobič je pokazal v hišo: Zdaj je pa moj očka doma, ima boljšo puško ko ti! Sem vse natanko slišala. Obstala sem ko tnaló. So že vojaki čakali vsak na svojem voglu, Johann pa pred mano. Naprej pa so besede kot odveč.

GLAS: Je oče zvedel, da ga je sin — izdal?

EVGENIJA: Ni. Ko je Avstrijec kriknil: Pridi dol! je odgovoril: Počakaj, se oblačim. Johann je zakričal: Vrzi dol orožje! Ga je škoda, mu je rekel brat. Kot hočeš, tu sta sin in sestra — brez neumnosti! No, saj, je rekel brat. Res je prinesel bombi, puško, nož in samokres. Ko so ga gnali, je sneženi mož pod latnikom že imel oči. Brat je zgrabil sina, ga stisnil k prsim, ga vrnil v sneg. Šli so dol, po klancu, spredaj Johann, daleč zadaj fantek. Eden od vojakov je zavpil: Marš domov! Fantek je obstal. Stal na klancu, sam. Ni vedel, kam. Okrog vratu je imel volneno ruto. Takrat ko da je, mislim, prvič prav zares pogledal v svet. Sem šla, sem ga pobrala, sva se zaprla v mrak, v kuhinjo, kjer sta sedela, ko sta se smejala. Ko naju je ogrelo, sva bruhnila v jok.

GLAS: Se fant spominja vsega?

EVGENIJA: Na moč blede. Komaj.

GLAS: Pa ve, da je izdal očeta?

EVGENIJA: Ne, ne! Otroci kot otroci, torej angeli. Bog z njimi!

SIN: Steze do polnoči je zmeraj manj: tam je Gorjupa bajta, pomnim — kakor tisto noč. Kraj vrb na bregu se nabira led in sproti poka — kakor tisto noč. Luno spet izpirajo valovi, si jo ko tisto noč tvorijo

na hrbte, bi jo odnesli — kam? Kam naj zastavim, da bi kam prišel, ko vem, da je na kraju mojih koncev le nikamor? Kar je bilo, če je, naj rabi za naprej. V gomilo jokam, ki je ni, ker bi se rad razjokal spričo grehov — ki jih tudi ni? Pa tistih petnajst tisto noč, v mesečini, mladih kot so mlada debla v pomladnem gozdu? Zakaj obsojam sebe, če me je tisto noč obsodil oče? In če sem ga obsodil, kdo bo sodil? Mar naj sodnik, če je obtoženec že tisto noč do zadnje mrvice poplačal greh? Priznal je oče, sam priznavam — naj mar potrkam h gluhemu dekanu, da bi mi v hoje pritegnil še boga? O bog, dekan je pisal v dnevnik, ko so drugi mrli, krlhje rezal, tudi tisto noč. Spovednice so dandanes kot nosilnice za baronete v Benetkah — kričijo po muzeju. Steza do polnoči se krči. V sneg se lije lilasta prosojnost, reka brbotá — ko tisto noč. Kako smo trave v nevihti — ne moreš dosti, če pa kaj, je malo. In kadar nosi križ, je človek zmeraj sam — natanko pomnim, kakor tisto noč.

STOTNIK (*si včasih piha v usta proti astmi*).

JOHANN (*na kratkih nogah, čebelar*).

STOTNIK: Johann, vas bolijo rôke?

JOHANN: Bolijo, gospod stotnik. Desna. Tudi v levo greje, prsti so otekli.

STOTNIK: Desna, kajpak. Mi hočete prižgati cigareto? Hvala.

JOHANN: Naj vam ogrnem suknjič prek ramen?

STOTNIK: Ni treba, v srajci mi je dobro. Je toplo.

JOHANN: Okno bi odprl, nama prezračil. Po kislem zaudarja.

STOTNIK: Je, pravite, otrok zaspal?

JOHANN: Na pogradu, v prednji sobi.

STOTNIK: Ste ga skrbno pokrili?

JOHANN: Z odejo. In še s stražarjevim kožuhom.

STOTNIK: Prav.

JOHANN: Dal sem mu kruha z medom. Ga ni pojedel. Ga stiska v roki, kot kamen. Ga je ovohaval in se tresel kakor pes.

STOTNIK: Ko pa ste od ovratnika do hlač pobrizgani s krvjo!

JOHANN: Ni mogel videti, sem nosil suknjič.

STOTNIK: Danes vam ni dolgčas, Johann?

JOHANN: Mi ni nikoli. Me sleherna malenkost razvedri. Kaj vem, oblaček dima, ki se vzdigne iz menažke, ko vanjo zlijem vročo kavo. Vonj globina, ko si zjutraj okrtačim škornje. Ne bi odprl okna?

STOTNIK: Ne — zagnite ga. Ponoči so najbolj vabljiva okna z lučjo, se vidi marsikaj. Bo priletelo, Johann, bova odletela.

JOHANN: Le kdo bi streljal? Smo v klancu, še dreves ni spodaj, da bi zaplezali v veje. Daleč zadaj je pa polje z reko — posebno dobrih ostrostrelcev ta gmajna ne premore, kult orožja jim je tuj, v teh stvareh so kar se da preprosti rokodelci.

STOTNIK: Sem rekel ne... Prijatelj ranocelnik mi je roko zložil v krsto, majhno, pa zares: na štirih nogicah in s križem iz srebrnega papirja

na pokrovu. Ko me je v lazaretu obiskala žena, sva nesla rožo in kos sveče na moj prvi grob. Hočem reči: da štejem nekako že med mrliče, da segam z roko že v onstranstvo in da od tam lahko povem: še zmeraj so mogoči čudeži! Ne kaže drezati v previdnost. Pota krogel, sem v teh letih ugotovil, so po navadi nenavadna. Zagnrite.

JOHANN: Na ukaz, gospod stotnik!

STOTNIK: Bo čas, je ura osem. Bo zmogel iz kleti?

JOHANN: Ga bodo pa prinesli.

STOTNIK: Mislite, da še živi?

JOHANN: Naj grem pogledat?

STOTNIK: Bo kmalu tu, ni treba. Kaj pravzaprav mu hočeva izvleči?

JOHANN: Niti za pol naprstnika še nisva zvedela.

STOTNIK: Pa bova potlej več?

JOHANN: Tako zagrizeno molči le tisti, ki veliko ve!

STOTNIK: Bo držalo.

JOHANN: Že po oborožitvi ni sodil h kuharjem.

STOTNIK: Prosim vas! Najbolj zanikrna pihála savojskega infanterista!

JOHANN: Sicer ni nosil samokresa s pozlačenim petelinom, njegov marsikateri bojni drug pa poka v nas s prednjačami za zajce.

STOTNIK: Še nisem slišal. Če pravite, bo že držalo.

JOHANN: Hodil je po svojih potih, ne s krdelom.

STOTNIK: V torbici pa ste našli samo potrغانo beležnico in pet orehov!

JOHANN: Gospod stotnik, potrpite.

STOTNIK: Se mi zdeha, Johann. Nocoj me je vso noč skelelo v roki, ki je ni. Od prstov do komolca. Sem čemerem, ne morem drugega kot ugasiti cigareto na njegovi koži. Ugasil sem mu sedem čikov na trebuhu.

JOHANN: Osem, gospod stotnik.

STOTNIK: Osem? Me je vsakič gledal iz oči v oči.

JOHANN: Ta je napravil testament, le še na kroglo čaka.

STOTNIK: Jo bo dobil, dobil. Všeč ste mi, ste vztrajni, prišli boste še daleč. Spominjate na moja mlada leta. Sem se od jutra do noči podil z biciklom, pa sem še zmogel na polnočnih strelskih vajah potolči tekmeča in se postaviti med prve tri. Ga še ne bo?

JOHANN: Prihajajo.

STOTNIK: Se umaknite k pobiču, potihoma. Ga boste že zbudili, ko bo čas. Naj spi, otrok. Bogve, kako je zdaj pri nas doma: ali otroci spijo v posteljah ali pod zemljo, v zaklonišču? Še to: dokler vas ne pokličem, poslušajte za vrati. Če bo potrebno, boste hitro vdrli.

JOHANN: Ne bo treba.

STOTNIK: Ta moja roka, ta roka, ki je ni, prekletu! . . . O, *tovariš!* Sédi, skala iz granita, bi tudi komaj stal. Ponudil bi ti cigareto, ne morem je prižgati. Tudi tí bi jo težko. Povej, si mislil, kar se nisva videla? Si se premislil? Boš povedal? Prav! Doslej smo si telo strojili, zdaj si bomo dušo. Težko razumem: za staro češko strojnico, kaj vem, za tri granate, pa molk, ki se bo zjutraj predrugačil v večnost. Če boš odprl

usta, kot se reče, bom pozabil na popoldansko pretepanje. Vemo, kdo si, ne vem pa, kaj si. To nam boš povedal, kaj si delal, kod si hodil, s kom in kdaj. Me gledaš — za govorico iz oči sem slab tolmač! Nič? Kot popoldne nič? In kakor jutri in na veke vekov — ti zares obljubljam — nič? O, prav! Stočil sem ti kri, moči pa ne! Prav. Si naveličan? Tudi jaz sem se ta dan nažrl, pospraviti bo treba, krožnike pomiti, zobotrebce poiskati . . .! Johann, naprej!

JOHANN: Na ukaz!

STOTNIK: Trenutek, še počakajte . . . Poglej, *tovariš*: igrali smo pošteno igro. Ne vi nam niste rinili preveč na živce ne jaz se nisem prizadeval. Okoli in okoli vojna, tukaj — mu recimo — mir. Oaza, palme, kdaj pa kdaj šakal. Nobena hiša tu ni zagorela, nikogar nisem pahnil k zidu! Sem mislil, da mi boste to pisali v dobro. Da se me boste v loku izogibali. Da si — na koncu — bomo salutirali in se vrnili vsak, od koder je prišel. Moj rezervat — in zgoraj vaši, kaj mi mar. Dežela je v plamenih — tu poleti še lahko poslušam slavca v noči. Nič. Prišel si, tehtnica se je prevesila — moram ukrepati! Ni pomoči. Me ne privlačiš, tudi zoprni mi nisi — so pa med nama table in zakoni. Ker me poslušaj, boš priznal, da niste imeli sitnosti. Prav dobro veš, ponavljam, kaj se drugod pri vas dogaja. Ponujam ti priložnost, zadnjo: povej, kar veš, pa pojdi z mojo častniško besedo. Kamor hočeš! Čim dlje, tem bolje, za oba. Sicer ti bo na voljo samo strel v tilnik. Bom tretjič rekel, se mi zdi, da govorim z mrličem: poglej to roko, sem jo daleč pustil, pa zakaj? Ti se boš pustil ves na vašem zapuščenem, plevelastem pokopališču. Si mož, in bom še rekel, te skoraj občudujem. Večjih komplimentov ne premorem. Kako naj ti zabijem v glavo: ko boš umrl, ne bo ne domovine več ne idealov. Naj bi zato umiral? Na smrt obsojeni verjamejo, da bodo žlahten gnoj, ki bo iz njega gnala roža jutrišnjega dne. Zabloda! Kaj bo pognalo kdaj iz moje prestreljene roke? Poldruga pesa za v svinjski kotel ukrajinskega tlačana! Ko boš umrl, in umrl boš, bo domovina čezte zapeljala razoran kolnik, s kravjaki in z lužami. Boš domovini upnik, če razumeš. Dolžnica se te bo spominjala s sovraštvom. Nikoli niste zmogli domovine, jo čakate kakor mesijo, vas bo zajahala kot Žid. Judom moraš plačevati v zlatu, najmanj, kar sprejmejo, so srebrniki. V sili jih poplačaš s kosom svojega mesa. Odpiram ti roko — ne stegneš svoje. Si primitivno okrnul. Ne ločiš, da se v uniformah skrivajo posamezniki! Se smejiš? . . . Smej se, tepec! Nazadnje se bom jaz smejal! Sem ti naklonil čast, da si se menil s častnikom, ne z mežnarjem! Odslej bom molčal. Boš govoril ti! Poplačal mi boš slehernno besedo, vse vejice, vse pike, vsa dvopičja. Pobil te bom v kletih, te dal ponoči pokopati, tudi v kléti! In spet bo todle mir. Tudi med vašimi sem srečal pametne — ne sodiš mednje. Ne sodiš pravzaprav nikamor več! . . . Smej se, smej se, Pickelhaering, ti kmalu več ne bo do smeha! . . . Johann!

JOHANN: Gospod stotnik?

STOTNIK: Privedite gosta h gostu!

OČE: ... Ne!

STOTNIK: Vrata se pripirajo! Stopimo dalje.

OČE: ... Ne! Ne!

STOTNIK: Slecite fantka, Johann, na stežaj odprite okno. Utrnite luč. Je zunaj mesečina, sneg bo dal svetlobo. Prijetno mraz bo, kot v kočiji za božični sèmenj. Muzika otroških zob bo sladko šklepetala po očetovih ušesih.

OČE: ... Ne!

STOTNIK: Reci da, pa bo gospod podčastnik spustil palec s fantkovega grla. Je majčkeno rahitičen ta tvoj naslednik. Saj — oče se gre viteza gozdoznika, doma pa nitj lojne sveče, da bi zakuhali prežganko! Tudi škarpete dol z otroka, Johann.

OČE: ... Ne!

STOTNIK: Če bomo jablano obirali po jabolkih, se bomo zamudili. Johann, otresíte! Je fantek nič manj trmast kakor oče. Bosta ležala skupaj — v domovini.

JOHANN: Ne razumem, gospod stotnik.

STOTNIK: Ni treba. Cigaro dajte, bom vtisnil žig na zajčkov uhelj. Menda, prižgano! Da jih ni? Pa cigareto.

OČE: Nehajte! ... Sem komandir kurirjev!

STOTNIK: Johann, otroka ogrnite. Zavijte ga v odejo ... No?

OČE: Tam spodaj je držala pot ...

STOTNIK: Natančno! Je držala — ali še drži?

OČE: ... Drži. Tam, od tod se vidi.

STOTNIK: Glavna, srednja, stranska?

OČE: ... Glavna. Bajti pravijo Gorjupa.

STOTNIK: Naprej, poslušam! Kdaj hodijo po njej?

OČE: Okoli polnoči.

STOTNIK: Ves teden? Ali samo ob dnevih v tednu?

OČE: Ta mesec le ob sredah ...

STOTNIK: Alarm! Johann! Alarm! Petnajst mož! Je sreda! Prebudite jih, dve strojnici, v krušno torbo vsak po štiri bombe, v žep svetilke, sveče, rum! Dva krampa, če bo treba vdreti!

OČE: ... Ne bo treba.

STOTNIK: Vi — z nami! In z vami gre otrok. Vzemite ga, vam ga podarjam. Boste lahko hodili? Ne bomo tekli, časa je dovolj ... Glej, za vraga, vikati sem te začel! Proti načelom, ki mi bodo zmeraj draga. Johann, mi natakните rokavico, mi dajte samokres, spustite kroglo v cev! Vsak, jim ukažite, stopaj po stopinjah tistega pred njim. Sneg je zmrznil, pa hrešči. Na pot!

STOTNIK: Moj ljubi Johann, saj ne verjamem: koliko jih že imamo pod drevesom?

JOHANN: Dvanajst, gospod stotnik, za grmovjem.

STOTNIK: Ste jim pobrali vse?

JOHANN: Orožje, torbice, jim pretaknili žepe. V nahrbtniku je eden nosil tri domače zajce.

STOTNIK: Žive?

JOHANN: Zive. Sem jih udaril za uho, jih bom pripravil za nedeljo. Dotlej bodo viseli v koži. Steklenico žganja sem razdal po hiši. Slaba roba, žge, smrdi in strese.

STOTNIK: Ste ponudili tudi našemu *tovarišu*?

JOHANN: Ne.

STOTNIK: Je v vsakem oknu kdo? In strojnici v obeh podstrešnih linah?

JOHANN: Kot ste ukazali.

STOTNIK: Johann, pripravite se za nagrado, na dopust.

JOHANN: Hvala, gospod stotnik. Sem jim trdo zabičal, da streljamo samo iz naše izbe.

STOTNIK: Do drugačnega ukaza!

JOHANN: Tako. Vojake zebe zgoraj, skačejo.

STOTNIK: Jih slišim, da. Pa ženska?

JOHANN: Krogla v čelo. Prihajajo kot od polnočne maše. Vsi v isto smer.

STOTNIK: Nam bo *tovariš* zjutraj še povedal, kam vsi v to smer. Otrok miruje? Čudno pleme — streljamo, otrok pa spi!

JOHANN: Če bi vendar poskusili ujeti koga živega?

STOTNIK: Čemu? Živi nam sedi v kotu, tam, zad za pečjo!

JOHANN: Mislite, da bo to romanje še trajalo?

STOTNIK: Daj bog, čimdlje! Ta noč bo, Johann, daleč segla. Bo ljubosumja in odlikovanj! Vam zagotavljam, že imate na ramenih častniške našitke! Poročnik Johann, loterija! Lahak zadetek, izmisliti si bomo morali bolj zapleteno zgodbo . . . Kaj?

JOHANN: Tri pike v snegu!

STOTNIK: Daljnogled! . . . Drug za drugim, kakor prejšnji! Prvemu se bliska ura. Tretji je pa še otrok. Tiho! Nihče naj se ne zgane! Domislica, to streljanje iz izbe v mesečino!

JOHANN: Me je naučil lovski tat. Ne splašiš divjadi, ne opozoriš čuvaja, nihče ne ve, odkod je priletelo, hiša je na videz nema — le zunaj kdo zgrmi v sneg.

STOTNIK: Johann, pozor! Drugega za drugim. Na deset korakov.

JOHANN: Vriskajo, gospod stotnik.

STOTNIK: Kdor vriska, ne naklepa.

JOHANN: Ko so nas lani osorej napadali, so tudi vriskali. Igrali sta jim dve harmoniki, in klarinet.

STOTNIK: Johann, izdihnite sapo! Mirno, mirno. So na dvajset metrov. Merite v život. Mirno, Johann. Kot pri fotografu za poročne slike. Še pet korakov, mirno, Johann, zdaj! . . . Fantastično! Svet še ni videl! Drug za drugim! Z nosom v sneg! S kakšnim strelivom streljamo?

JOHANN: Z navadnim, gospod stotnik!

STOTNIK: Padajo kakor od strupa! Hitro ven in zad za grme! Pot očistit. Žepe jim prebrskajte šele v senci hiše. Tiho, strašno tiho, ne spodite drugih! To niti lov ni več! To je preprosto — sreča!

JOHANN: Gospod stotnik . . .!

STOTNIK: Se brž vrnite, Johann, na požirek ruma.

JOHANN: Gospod stotnik — *tovariš* je mrtev!

STOTNIK: Sem rekel! Se mar nisem bal? Bili ste ga kakor vola v klavnici!

Johann, šestnajstega streljajte v kolena, ko bo — daj bog — prišel.

Zdaj bomo res potrebovali *jezik*. Se je lepo zapletlo — ne sme se nam razvezati! Ta sled je prehudo obétavna. Drži na moč visoko.

JOHANN: Je mrzel, krčevit, že dolgo mrtev.

STOTNIK: Da ga ni mraz, ki vdira iz noči?

JOHANN: Ne, vrv. *Tovariš* se nam je obesil.

STOTNIK: Luč, luč, preketo! Kam obesil? Ne, ne luči!

JOHANN: Na kavelj s stropa.

STOTNIK: Kaj je pa to?

JOHANN: Koc, jermeni, uzda, *p*ozabljena v sušenje. Na tem poprečnem drogu nad pečjo sušijo kmetje vse in pa slanino.

STOTNIK: Hočem luč! Johann, zagrnite okno, ostanite pred odejo, v kolena sekajte, rafal! Šestnajsti mi je potreben kakor kri, čeprav nam jih bo dvajset pobegnilo. Šestnajsti mora živeti, Johann! . . . Kaj?

JOHANN: Pika v snegu, pa ne po kolovozu!

STOTNIK: Daljnogled! . . . Se obotavlja! Bi ga lahko zvrnili?

JOHANN: Ubili že, ranili komaj — je predaleč.

STOTNIK: Ta pa ne vriska, Johann . . . Se moči v sneg!

JOHANN: Mhm, kakor lisica, ko hoče pridobiti čas in se razgledati.

Naj ga potolče strojnica s podstrešja?

STOTNIK: Počakajmo. Si kida sneg s podplatov.

JOHANN: Kida? Nocoj je sneg kot led.

STOTNIK: Si kapo tlači na betico. Je skočil, Johann!

JOHANN: Drvi v cikcaku! Naj streljam?

STOTNIK: Ne! . . . Pognal se je prek reke. Plava, ga ne vidim več . . . Se zbirajo od vsepovsod, zato ne bo nikogar opozoril. Na drugem bregu ni ne hiš ne nič, najprej mu bo zaškripnila obleka, brž potlej mu bo zašumelo v glavi. Poznam primere, se spoznam na mraz. Bo zjutraj ležal sredi ozar kakor prevrnjen strah.

JOHANN: Lahko prižgem svetilko, gospod stotnik?

STOTNIK: Se bo kaj videlo obakraj koca?

JOHANN: Ne, je ščip, je zunaj bolj svetlo ko tu.

STOTNIK: Prižgite. Kristus, na otroka sem pozabil! Še eno luč, Johann!

Vse luči. Na stol jih položite, naj svetijo pred peč . . . Kakšna podoba!

Johann, bog v nebesih! Več luči, neverjetno!

JOHANN: Imam še sedem frontnih sveč.

STOTNIK: Na klop ob peči jih postavite! . . . Fantastično! Mrlič, s pretepeno glavo v zanki, sedi kakor privezan, v rokah pa stiska zaspalega otroka! Ne videl nisem ne doživel ne nikoli slišal kaj o čem podobnem! Otrok v odeji spi kot v leseni zibki. Puh na licih, varnost — fantek sanja, Johann! Dajte fotografski aparat, v nahrbtniku, v levem žepu! Ta sij v očeh prebitega *tovariša*, to gledanje naravnost, ta soj vseh teh

svetilk in sveč v očeh — ga bom lahko dovolj osvetlil? In če ga bom in če ne bodo te oči prežgale slike — bo kdo verjel, ko bom pokazal to fotografijo? Johann, spravite naboje z mize, prah pobrišite, zravnajte aparat. Zadnja sveča trepeta, bo posnetek moten, stenj očistite! Nedorolžni oče v zanki, otrok, ki je izdal očeta, pa prek očeta še enkrat izdal — to bo o priliki potrebno sporočiti michelangelom. To je doslej najboljše komponirana, najbolj popolna, idealno zaokrožena Pietà!

JOHANN: Kaj bomo, gospod stotnik?

STOTNIK: Počakajmo do jutra.

JOHANN: Pa z otrokom?

STOTNIK: Ga prevzemite, nežno, naj se ne zbudi.

JOHANN: Pa s truplom?

STOTNIK: Pahnite ga skoz okno, k drugim, v sneg.

JOHANN: Naj mu dam kamuflažni strel v glavo?

STOTNIK: Johann, ostanite vendar, kar ste: čebelar!

SIN: Hodim. Veter se v sunkih sanko po obritem snegu. Mesec meče senco predme — ko da leži, kdorkoli, pred mano na hrbtu. Obrnil sem se od Gorjupe bajte, v loku, tam zadaj reka, priklenjena v kamnito strugo, mrmra kot pes. Polnoč je mimo, v deželo grejo drobne ure, bodo prinesle zor, bo dan, pa mrak in noč. In spet me bo steza vabila. Sam bom — in spet vsi okoli mene. In bom odpiral dlan, odkrival dušo — na vse pa nam bo legal komaj mraz. Ne opravičiti ne obsoditi te ne morem, ti moj ubogi Juda! Če bi te danes sodil, bi te spet izdal. Ti si odšel, teh tvojih 30 srebrnih pa hodi v mesečnih nočeh h Gorjupi bajti, zmedeno, klecávo, pijano. Kje vendar si, da te tako več ni? Bi rad pokleknil, rad pobožal sneg, vsaj sneg nad tabo, ti zaupal, kot nocoj: Ti moj nesrečni, dobri oče!

Ni zmage brez ubežnika, ki razglasi poraz. Kjer so se vójske klale, rastejo dandanes oljke, vejice miru — čeprav jim korenine grebejo v padle. Po vseh ostankih ruševin pa tava slepi pevec, objokuje mesta in junake, krokarje in konje v diru — in pa sebe.